

Heimer Björkqvist:

Den nationalekonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918

Ibland får man i sin hand en bok, som redan vid första genombläddringen inger så stor respekt för den arbetsinsats och den lärdom som ligger bakom, att det sedan är svårt att opåverkad av detta ge sin syn på de kvalitativa egenskaperna. En sådan bok är Heimer Björkqvists *Den nationalekonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918. Meddelanden från stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 109*. (Distribution: Tidningsbokhandeln, Box 79, SF-20101 Åbo 10.) Boken är på nästan 700 sidor, varav litteraturförteckningen utgör hela 44 sidor.

Arbetet påbörjades för mer än tjugo år sedan, medan Björkqvist var professor vid Handelshögskolan vid Åbo Akademi. En mer samlad insats har gjorts efter det att författaren pensionerades 1978. Framställningen är uppbyggd kring tolv kapitel. Det blir i huvudsak en kronologisk presentation, men inte helt. Sålunda är ett kapitel speciellt ägnat åt kooperativet, ett åt socialismen och två åt penningfrågor.

Tidig liberalism

Som framgår av titeln utgör år 1918 slutet på den behandlade perioden. Början kan

sågas vara förlagd till Anders Chydenius (1729–1803) författarskap. Vi känner denne som företrädare för liberala ekonomiska idéer i flera smärre skrifter från mitten av 1760-talet. Den kanske mest kända av dessa, *Den nationnale Winsten* från 1765, finns som nytryck förutom i den av Björkqvist nämnda utgåvan från 1880 även i en som Kooperativa förbundet gav ut 1929 och som har en lång inledning av Karl Petander.

Chydenius var präst och politiker och arbetade därför utanför Åbo Akademi. Samtidigt skrevs och undervisades om ekonomiska frågor vid akademien. Verksamheten där fram till akademins flyttning till Helsingfors 1828 behandlar Björkqvist huvudsakligen i första kapitlet, kallat Den klassiska teorin under Åbo-tiden. Företrädarna, Calonius, Tengström, Lagus, Myréen, Tjeder m fl, var i huvudsak, men inte till alla delar, anhängare av ekonomisk liberalism.

Flera orsaker torde ligga bakom. Chydenius liberala inflytande är ett. De klassiska ekonomernas ett annat. Calonius ägde ett exemplar av femte upplagan (1791) av Smiths *Wealth of Nations*, men i allmänhet tycks de engelska klassikerna ha nått Norden via översättningar till tyska eller franska. Vidare pekar Björkqvist på en tysk-rysk variant av den klassiska teorin som fick fäste vid ryska hovet och bl a den vägen idémässigt och i kejsaren Alexander I:s praktiska politik fick betydelse för Finland.

Historiska skolan

I september 1827 brann Åbo, och året därpå flyttades akademien till Helsingfors. Namnet ändrades därvid till Kejsarliga Alexanders-Universitet i Finland. Den viktigaste orsaken till flyttningen anses emellertid inte vara branden utan det faktum att den ryska hållningen mot Finland, som under Alexander I:s första år varit tämligen liberal, efter hand hårdnat. Särskilt tronskiftet 1825, då Nikolai I blev kejsare, innebar en förskjutning mot en allt mer reaktionär universitetspolitik, och det var lättare för ryssarna att kontrollera universitetets verksamhet i Helsingfors än i Åbo.

Under denna period framträder i Finland, liksom tidigare internationellt, mot den klassiska teorin kritiska strömningar. Björkqvist pekar bl a på den metodkritik som framkommit på kontinenten och som betonat betydelsen av de samhälleliga institutionerna och deras utveckling. Han skiljer här på två ideologiska utgångspunkter: Den historiska kritiken var i grunden positiv till de givna institutionerna och företrädde en konservativ samhällssyn. Den socialistiska kritiken var negativt inställd till de rådande institutionerna och företrädde en radikal samhällssyn.

Den historiska kritiken kan föras tillbaka till romantiken och den filosofi som tyskarna Fichte, Schelling och Hegel stod för. Dess statsuppfattning var organisk, dvs samhällets olika delar ansågs tillsammans utgöra en helhet på samma vis som delarna i en organism, "der ingen del i längden kan bibehålla sig, utan genom förbindelse med det hela". Den främste företrädaren i Finland på 1830-talet var Johan Jakob Nordström.

Nordström vände sig mot liberalismens alltför långtgående krav på näringsfrihet. För helhetens bästa krävdes statlig kontroll i stället för styrkans rätt och i stället för "den upphöjda egoismen" som ledande statsprincip. "Äfven näringsarne böra stå i vaxelverkan med de andra statens verkande krafter, och det är ur denna synpunkt, som de alltså nödvändigt falla under administrationens inflytelse. Ett controllersystem öfver näringsarne är sålunda härigenom, enligt vår tanke, rättfärdigadt."

Intressant är att Nordström i slutet av 1840-talet reviderade sin inställning och i huvudsak anslöt sig till den liberala åskådningen. Skälen är kanske inte helt uppenbara. Björkqvist pekar bl a på miljöbytet i samband med att Nordström flyttade till Sverige 1846, på att han studerat tidens främsta franska liberala ekonomer och på händelserna i samband med revolutionsåret 1848. Kanske man vagt kan hänvisa till strömningar i tiden. Nordström var inte ensam om att byta fot. I Sverige gjorde Carl Adolph Agardh det ungefär samtidigt och Erik Gustaf Geijer cirka tio år tidigare; i Finland blev J V Snellman mer välvilligt inställd till liberalismen från mit-

ten av 1840-talet än han varit tidigare. Internationellt blomstrade inte bara idéer av detta slag utan de fick successivt praktiska genombrott, bl a i form av frihandeln.

Konkurrerande skolor

Början på den epok i Finland som Björkqvist kallar "liberalismens tid" sätts emellertid till 1855 och slutet till omkring 1878. I mitten av 50-talet tillträdde Axel Liljenstrand professuren i folk- och ekonomisk rätt med nationalekonomi, och kring och efter honom uppträdde många meningsfränder: Mechelin, Rosenborg, Lagus m fl. Politiskt innebar 1855 en omsvängning då Alexander II, känd för sin liberala politik i Ryssland och Finland, efterträdde sin far Nikolai I.

Efter hand började konkurrerande riktningar inom ekonomisk teori växa sig starka. Katedersocialismens betydelse i Finland tidsfäster Björkqvist till 1878-1900. Samtidigt och ett par decennier in på 1900-talet hade olika varianter av den historiska skolan en lång blomstringsperiod. Juho Heikki Vennola blev så småningom en av dess främsta företrädare.

Den internationellt framväxande neoklassiska teorin tycks inte ha haft så stor betydelse, i varje fall inte när det gäller ekonomisk forskning. Efter att ha gått igenom de doktorsavhandlingar som lades fram under åren 1859-1919 drar Björkqvist slutsatsen: "De flesta av avhandlingarna hörde till sitt ämnesval, sin metod och statistiska empirism samt social-etiska ståndpunkt närmast hemma inom ramen för den historisk-etiska skolan".

En viss skillnad i hållningen visar sig mellan de två nationalekonomiska föreningarna, den finskspråkiga Kansantalo-udellinen Yhdistys och den svenskspråkiga Ekonomiska Samfundet. Den förra var ett fäste för den historiska skolan och katedersocialismen, medan en liberal hållning till dagsfrågorna dominerade i den senare.

Imponerande helhetsintryck

Björkqvists bok är som jag antydde mycket innehållsrik, och jag har bara skissartat refererat några huvudlinjer. Innehållsrikedomen gäller inte bara stoff som direkt faller under bokens titel. Där finns också mycket om den bakomliggande internationella doktrinhistorien. Särskilt de kontinentala och alldeles särskilt de tyska ekonomernas bidrag är utförligare beskrivet än vad som är vanligt i doktrin-historiska handböcker, som ju numera ofta har en anglosaxisk bias.

Den historiska skolan brukar ju utan större aktning avfärdas på några rader, och den oinvigde förstår inte hur den kunde ha sådan spridning. Läsaren av Björkqvists utförligare framställning får klart för sig att skillnaden mellan den klassiska/neoklassiska skolan och den historiska inte enkelt kan reduceras till skillnaden mellan god och dålig nationalekonomi. Det är snarare fråga om skillnaden mellan deduktion och induktion, mellan allmängiltighet och tidsbundenhet hos ekonomiska samband, mellan svagare och starkare betoning av den institutionella ramen, mellan atomistisk och organisk samhällsuppfattning och mellan homo oeconomicus och den komplexa människan.

Boken ger också mycket av ekonomisk och politisk historia. Det gäller bl a utvecklingen på penningväsendets område, som varit synnerligen komplicerad genom anknytningen både till svenskt och ryskt penningväsen. Det stora utrymme som ges denna fråga torde förklaras av Björkqvists tidigare forskningsinriktning.

Kan man rikta någon negativ kritik mot boken? Möjligen kan man ibland tycka att författaren varit överambitiös i bakgrundsbeskrivningarna. Det hade t ex säkert gått bra att behandla gränsnyttoläran utan att först ägna nästan åtta sidor åt differentialkalkylens historia och åt forskningsinriktningen hos äldre finländska matematikprofessorer och deras elever.

Stilistiskt skulle nog framställningen även i de centrala avsnitten vinna på mindre detaljrikedom ifråga om personer och skrifter. Men samtidigt skulle naturligtvis bokens värde som uppslagsverk för

framtida forskare minska; för dessa är utförligheten en gåva.

De smärre detaljer jag satt frågetecken för är få, ungefär en per hundra sidor:

Cannans upplaga av Smiths *Wealth of Nations* sägs vara den bästa (s 45). Detta påstående torde förklaras av den långa tillblivelseprocessen för Björkqvists bok. Nu råder nog ingen oenighet om att den s k Glasgow-utgåvan från 1976, redigerad av Campbell, Skinner och Todd, är den bästa.

Adam Smith sägs ha uttryckt teorin för de komparativa kostnaderna i utrikeshandeln (s 466). Det är nog tvivelaktigt om de av Björkqvist återopade raderna hos Smith kan tolkas som ett uttryck för denna teori. Enligt den gängse uppfattningen kan man ju hos Smith bara finna de absoluta kostnadernas teori medan de komparativa utformades av Ricardo.

Det första statistiska ämbetsverket i Sverige uppges ha grundats 1858 (s 510). Statistiska centralbyrån grundades visserligen då, men dess föregångare Tabellverket kom till redan 1749.

"Denna tanke [Walras'] blev förebilden för Cassels jämviktssystem" (s 594). Kanske, men om meningen skall tolkas som att Cassel hämtat sin idé från Walras författarskap bör det påpekas att Cassel själv förnekat detta, dock utan att ha blivit trodd överallt.

Wicksells *Föreläsningar i nationalekonomi* har kommit i ytterligare en upplaga på svenska förutom de fyra som nämns (s 606). En femte kom 1966 med en inledning av Carl G Uhr.

Totalintrycket av Björkqvists bok är som jag antytt imponerande. Något jämförbart finns inte i något annat nordiskt land. Den blir en given klassiker inte bara i Finland utan även i Sverige, eftersom vår äldre doktrinhistoria i så mycket sammanfaller. Inte minst de omfattande referenserna och litteraturreferaten kommer att bli till ovärderlig hjälp för dem som skall göra ytterligare studier inom olika delområden.

Docent Bo Sandelin
Nationalekonomiska institutionen
Göteborgs universitet